

Ante Gulin

SREDNJOVJEKOVNA JAVNA DJELATNOST I PEČATI SRIJEMSKOG KAPTOLA SV. STJEPANA DE KW I SV. IRENEJA KOD MITROVICE

UDK 94(497.5)'12/14' (093)
348.31(497.5)'12/14' (093)
926.6(497.5)'12/14'
Izvorni znanstveni rad

Autor u ovom radu opsežnije izlaze srednjovjekovnu prošlost dvaju srijemskih kaptola sv. Stjepana de Kw i sv. Ireneja kod Mitrovice i njihovih autentičnih pečata u službi vjerodostojnog mjesta.

I. KAPTOL SV. STJEPANA DE KW.

Na području srednjovjekovne Srijemske biskupije djelovala su dva kaptola: kaptol sv. Stjepana u Banoštoru (de Kw) i kaptol sv. Ireneja kod Srijemske Mitrovice. Na žalost, o njima nemamo opsežniji rad koji bi u potpunosti prikazao njihovo utemeljenje, ustroj i javnu djelatnost koju su kao *loca credibilia* obavljali u vidu sastavljanja, pisanja, prepisivanja i izdavanja javnih i privatno-pravnih isprava pod svojim autentičnim pečatima na zahtjev stranaka. O njima su pojedini naši, ali i mađarski povjesničari pisali površno i onda kad su obrađivali povijest Srijemske biskupije. Tako su ta dva kaptola i njihovi pečati kao spomeničko blago ostali u našoj i mađarskoj historiografiji prilično zapostavljeni i bez one pažnje koja im zaista pripada, a koju im u ovom prilogu poklanjamo.

Prvi, ili među prvima, koji je pisao i upozori na javnu djelatnost i pečate dvaju srijemskih kaptola bio je mađarski povjesničar János Jerney.¹⁾ On je u svoja dva priloga vrlo kratko i sažeto prikazao početak i značenje javne djelatnosti obaju kaptola, ne zanemarujući pri tom ni njihove pečate s kojima su oni ovjeravali sve svoje isprave.

Nakon Jerneyeva kraćeg priloga, gotovo stotinu godina kasnije objelodanjen je i opsežniji rad Emerika Gašića²⁾ u kojem je kroz povijest Bosanske ili Đakovačke i Srijemske biskupije ukratko prikazao srednjovjekovni život kanonika kaptola od

¹⁾ A'káptalanok és konventek' története, Magyar történelmi tér, sv. II, Academia Pesten 1855: Köi Képtalan, str. 61-64; Szerémi káptalan, str. 72.

²⁾ Brevis conspectus historicus dioecesium Bosniensis-diacovensis et Sirmiensis, Mursae (Osijek) 1944., str. 89-97.

utemeljenja pa do 1543. kad su se kanonici pred turskim pustošenjem razišli, a kaptol ugasio. Gašićev prilog sadrži zaista valjane rezultate koji se mogu pouzdano koristiti pri opširnijem proučavanju i obrađivanju prošlosti kaptola sv. Ireneja.

Mada je kraći osvrt na obnovu Srijemske biskupije i njezino sjedište priložio u svom djelu i Ivan Ostojić,³⁾ on je ipak potpuno zanemario ulogu kaptola sv. Ireneja o kojemu je Josip Buturac u svojim prilogima⁴⁾ dao neke opće podatke od njegova utemeljenja pa do 1526.

I na kraju, među navedene priloge za povijest kaptola sv. Ireneja, valja bar i usputno navesti sažeti povijesni pregled "Đakovačka ili Bosanska i Srijemska biskupija"⁵⁾ u kojem se za kaptol sv. Ireneja navodi samo to da mu je sjedište bilo u nepoznatom mjestu.

Ovako manji broj povijesnih priloga o Srijemskoj biskupiji i njezinim kaptolima nastao je zacijelo zbog nedostatka arhivske građe (isprava i pečata), koja je još i danas razasuta ili pohranjena dijelom u našim, a dijelom u mađarskim javnim i crkvenim arhivima, u Zagrebu i Budimpešti. To nam nesumnjivo svjedoči Smičiklasov "Codex diplomaticus" (II-XVII.), kao i neki mađarski diplomatski zbornici, u kojima je za oba kaptola sveukupno objelodanjeno tek oko tridesetak njihovih isprava. Na žalost, to se ne može reći i za kaptolske pečate od kojih je sačuvano tek nekoliko njihovih ulomaka i samo tri cijelovita primjerka na temelju kojih se može priložiti potpuniji likovni opis i ispraviti neke netočnosti koje o njima donosi Jerney. Zbog toga, kao i zbog uloge koju su oba kaptola imala na području srednjovjekovne Srijemske biskupije, izložiti ćemo u ovom prilogu njihovo utemeljenje, ustroj i javnu djelatnost koju su obavljali pod svojim autentičnim pečatima.

1. Utemeljenje kaptola sv. Stjepana.

U spomenutoj literaturi navodi se da je Srijemski kaptol (sv. Stjepana) utemeljen između 1229. i 1231. g. u mjestu Kw, odnosno Banoštoru. Tada je, naime, na molbu kaločkog nadbiskupa Ugrina 1229. papa Grgur IX. obnovio 1231. Srijemsku biskupiju i za njezino sjedište odredio benediktinski samostan sv. Stjepana Prvomučenika u Banoštoru na Dunavu – istočno od Iloka – koji je bio zadužbina hrvatskog bana Beluša.⁶⁾ Nadbiskup je Ugrin dvije godine kasnije, kod samostanskih zgrada ure-

³⁾ Benediktinci u Hrvatskoj i ostalim našim krajevima, sv. III, Split 1965., str. 37-40.

⁴⁾ Povijest uprave vjerskih organizacija u Hrvatskoj od X-XX. stoljeća, Zagreb 1970., str. 44-45 (Izdanje Arhiva Hrvatske u Zagrebu); J. Buturac-A. Ivandija, Povijest katoličke crkve među Hrvatima Zagreb 1973., str. 83-84.

⁵⁾ Opći šematizam katoličke crkve u Jugoslaviji, Zagreb 1975., str. 136-139.

⁶⁾ J. Buturac-A. Ivandija, n.dj., str. 83.

dio katedralnu crkvu, pa je od tada nova biskupija baštinila i prihode samostana u koji se uselila, a novi je biskup dobio također ime stare opatije (*episcopus de Ke, de Ku, de Kui, de Kw...*).⁷⁾ Tako se po banu Belušu (ili Bijelošu) i samostan i naselje prozvalo Banoštar – *Monasterium bani* – Banov manastir.⁸⁾

Međutim, kako su doskora (1241.) Banoštor opustošili Tataři, nato je papa Inocent IV. 18. rujna 1247. uputio pismo kaločkom nadbiskupu (Benediktu), te erdeljskom i čanadskom biskupu (Galhu i Basiliu) u kojem savjetuje srijemskog biskupa neka on i kaptol prenesu svoje sjedište u jedan od još dva preostala benediktinska samostana na području Srijemske biskupije, ili kod sv. Grgura ili kod sv. Dimitrija.⁹⁾ Biskup je, čini se, doista poslušao papin savjet, te se zajedno s kanonicima kaptola, tada ili ubrzo, preselio u samostan sv. Dimitrija kod Mitrovice.¹⁰⁾

U međuvremenu, kad je nedugo iza toga bio popravljen prvotni samostan sv. Stjepana u Banoštoru, i kad je prestala opasnost od Tatara, tu je ponovno uspostavljen kaptol kanonika, ali je zadržan i kaptol kod Mitrovice. Tako je ta, po opsegu svojih granica, mala biskupija od svega četiri ahrifakonata, pedeset župa i nekoliko benediktinskih samostana, imala odjednom dva kaptola: kaptol sv. Stjepana u Banoštoru (de Kw) i kaptol sv. Ireneja kod Srijemske Mitrovice. Tada se naime, oko 1250-te godine jedinstveni Srijemski kaptol kanonika razdvojio na dva manja kaptola, obavljajući bogoslužje i javnu djelatnost svaki na svom području. S obzirom na to i na njihove srednjovjekovne dokumente koji nose dvije potpuno različite formule intitulacije (*Capitulum ecclesiae de Kw* i *Capitulum ecclesiae beati Irinei*) kao i dva potpuno različita pečata, oba kaptola treba odvojeno promatrati, iako su pripadali istoj biskupiji i djelovali pod nadzorom istoga biskupa, koji je naizmjenice boravio i u Banoštoru i kod Srijemske Mitrovice.

2. Ustroj kaptola crkve sv. Stjepana de Kw.

Kad je prestala opasnost od Tatara pojedini su se kanonici oko 1250. godine vratili iz samostana sv. Dimitrija u katedralnu crkvu sv. Stjepana de Kw u Banoštoru. Tada se kaptol postupno formirao i već nekoliko godina kasnije, ako ne i tada, počeo s obavljanjem javne djelatnosti, kako nam to potvrđuje njegova isprava iz

⁷⁾ J. Ostojić, n.dj., str. 38. navodi da ime tog samostana dolazi još u ovim oblicima: Kw, Kue, Kō, Keō, Keu, Keuw, Kōw, Kewe, Cheno, Cheuv, Cheur, Cheuer, Chier, Cu, Cuher, Cuheten, Cuchet, Kuhet, Cuet, Caet i Kaet. Međutim, u intitulaciji isprava tog kaptola, taj se toponim ponajčešće piše kao Kw, a tek ponekad kao Ku ili Kui.

⁸⁾ J. Buturac-A. Ivandija, n.dj., str. 83.

⁹⁾ I. Ostojić, n.dj., str. 34; T. Smičiklins, *Codex diplomaticus regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae*, vol. IV, Zagreb 1906., str. 326. dok. br. 288 (Dalje: CD).

¹⁰⁾ J. Ostojić, n.dj., str. 30-31; 38

1265., u čijoj se dataciji navode imena njegovih kanonika, prepozita Ladislava, kantora Jakova i kustosa Mihovila (*Preposito Ladislavo, cantore Jacobo, custode Michaele...*),¹¹⁾ bez kanonika lektora. Međutim, nekoliko godina kasnije, dužnost lektora vršio je kanonik Šimun, koji se spominje u ispravi tog kaptola iz 1278., između ostalih kanonika, prepozita Luke, kantora Jakova i kustosa Jakova (*Luca preposito, Symone lectore, Jacobo cantore et altero Jacobo custode ceterisque fratribus in ecclesia dei ministrantibus*).¹²⁾

U istom sastavu djelovao je kaptol crkve sv. Stjepana de Kw i do 1287. kad je tada ili nešto ranije kustosa Jakova naslijedio kanonik Gabrijel (*Luca preposito, Symone lectore, Jacobo cantore, Gabriele custode...*).¹³⁾ Do kada su ovi kanonici obnašali čast i vršili dužnost u kaptolu de Kw, nije nam poznato, jer od tada pa do 1314. nemamo takvih izvora na temelju kojih bi mogli sastaviti bar i djelomičan imenik kaptolskih dostojanstvenika. Tek od 1317. u ispravi tog kaptola navode se sve tri, odnosno četiri kaptolske časti: prepozit Ivan, lektor Ladislav, kantor Ladislav i kustos Mihovil s kanonikom Filipom (*Joanne preposito, Ladislao lectore, Ladislao cantore, Michaele custode, Philipo cononicis...*).¹⁴⁾

Kaptol je u tom sastavu djelovao otprilike do 1339., kad se uz prepozita Ivana spominju tada novi dostojanstvenici, lektor Ivan, kantor Nikola i kustos Ivan (*Johanne preposito, Johanne lectore, Nicolao cantore, Johanne custode, ceterisque canonicis...*).¹⁵⁾ Ime prepozita Ivana, koji je tu dužnost obavljao u kaptolu još od 1317., navodi se i u kaptolskoj ispravi iz 1353., uz novog kanonika lektora Petra, i ostalih kanonika, kantora Nikole i kustosa Ivana.¹⁶⁾ Do kada su i ovi kanonici vršili svoje dužnosti i obnašali čast u kaptolu crkve sv. Stjepana de Kw, nije nam poznato, a niti su nam poznate isprave kaptola na kojima bi se do 1526. mogao sastaviti takav ili bar sličan popis njegovih dostojanstava.

Međutim, i ovaj kraći ili djelomičan popis kanoničkih imena s njihovim častima, nesumnjivo dokazuje da je kaptol de Kw bio u potpunosti ustrojen kao i ostali kaptoli u Hrvatskoj ili oni u Mađarskoj. Prema tome, kaptol je imao svoje kanonike prvake, prepozita, lektora, kantora i kustosa, te ostale obične kanonike za oficije. Između ovih posljednjih isticao se kanonik teolog i kanonik penitenciar, ali bez vanjske jurisdikcije, koju su uživali samo kanonici dostojanstvenici. Mada se u

¹¹⁾ Emerici Nagy, Johannis bapt. Nagy et Desiderii Veghely, *Codex diplomaticus domus senioris comitum Zichy de Zich et Vasonkeő*, vol. I, Pestini 1871., str. 14-15, br. dok. 18 (dalje: CD Zichy).

¹²⁾ CD VI, str. 277-278.

¹³⁾ CD VI, str. 608.

¹⁴⁾ CD VIII, str. 472.

¹⁵⁾ CD X, str. 446-447.

¹⁶⁾ CD Zichy, vol. II, str. 510-512, dok. br. 383.

kaptolskim ispravama ne navode posebno kanonici magistri, ipak pretpostavljamo da ih je kaptol imao, i da su oni u kaptolskoj školi podučavali mlade klerike za buduće svećenike.

Tako ustrojen kaptol brojio je oko osam kanonika, prema kojem je broju ili veličini pripadao među srednje katedralne kaptole, djelujući u Srijemskoj biskupiji koja je bila pod jurisdikcijom Kaločke metropolije. Njegovi su kanonici, osim bogoslužja kao primarne zadaće, vršili i druge poslove, svaki prema svojoj užoj struci. Uzdržavali su se od svojih dobara, crkvene desetine i ostalih prihoda koje su ubirali od misa, pogreba i javne djelatnosti. Kanonički prihodi iznosili su otprilike dvije do trideset maraka, kao i kod kanonika sv. Ireneja. Nesumnjivo je da su se ti prihodi mijenjali kroz godine i stoljeća, ali za koliko, to nam nije poznato zbog pomanjkanja povijesnih izvora. Jedino nam je poznato da je kaptol de Kw u razdoblju od 1338. pa do 1342. platio zaostalu papinsku desetinu u visini 8 maraka i 41 banovac (računajući 60 banovaca za jedan ferton).¹⁷⁾ Na temelju te sume može se bar i otprilike zaključiti da prihodi kaptola i njegovih kanonika svakako nisu bili visoki i da su u toj visini ili vrijednosti od 2 do 30 maraka ostali i do kraja srednjega vijeka.

3. Javna djelatnost kaptola de Kw.

Srednjovjekovna javna djelatnost kaptola de Kw nije nam poznata prije 60-tih godina 13. st. Iako je kaptol s takvom službom započeo vjerojatno i ranije, njegovo se ime u tom pogledu spominje prvi put u darovnici mladog kralja Stjepana (1263.) za selo Kezzi: "*Cuius quidem terrae (Kezzi a jurisdictione castri Bachien. exemti) metae, sicut Capitulum ecclesiae de Kev nobis per suas litteras intimauerat, hoc ordine distinguntur*".¹⁸⁾

Dvije godine kasnije, 1265. kaptol izdaje svoju originalnu ispravu u kojoj se pred njim vrši nagodba u vezi miraza između Stjepanove udovice i njezine djece (*inter relictam Chipani et filiorum eiusdem*), te udovice župana Kalada, kojoj je Stjepanova udovica u ime miraza isplatila 11 maraka.¹⁹⁾

Od tada pa nadalje, javna djelatnost kaptola de Kw bila je, kako ćemo vidjeti iz priloženih regesta njegovih isprava, te isprava ugarsko-hrvatskih kraljeva, hrvatskih banova i plemića i drugih osoba, raznovrsna i neprekinuta.

¹⁷⁾ CD X, str. 444.

¹⁸⁾ J. Jerney, n. dj., str. 63.

¹⁹⁾ CD Zichy, vol. I, str. 14-15, dok. br. 18.

Nakon spomenute isprave isti kaptol izdaje 1278. vjerodostojan dokument s kojim uređuje baštinu iza pokojnog Grgura koji je umro bez baštinika.²⁰⁷

Devet godina kasnije ili 1287. izdaje kaptol i svjedočno pismo kojim potvrđuje da je Jakov sin P(avla), odstupio miraz svoje majke županu Henriku.²⁰⁸

Nedugo zatim, kako doznajemo iz isprave ugarsko-hrvatskog kralja Andrije III od 3. travnja 1294.²⁰⁹ kaptol je načinio prijepis privilegija kralja Ladislava iz 1286. za posjed Ibran, u vukovskoj županiji, u korist župana Sevrida.²¹⁰

Godine 1313. sastavlja kaptol i oporuku u vezi nasljedstva za posjed Chentei u vukovskoj županiji,²¹¹ da bi četiri godine kasnije (1317.) svjedočio, kako rečeni posjed pripada Albertovu sinu Lambertu.²¹²

Pred kaptolom se 16. siječnja 1339. uređuje i pitanje miraza između obitelji Dale Beljskoga (*Nicolao filio Dala Belyen de comitatu Syrmiensi pro se et pro domina matre sua Margareta nuncupata*) i kaštelana Pavla Mađara de Gymur (*procuratore magistri Pauli dicti Magyar castelani de Gymur*).²¹³

Iste, 1339., 26. listopada, ugarsko-hrvatski kralj Karlo Robert javlja svojim pismom kaptolu de Kw (*Karolus dei gratia rex Hungarie fidelibus suis capitulo ecclesie de Kw salutem et gratiam...*) da sve posjede nevjernog Ivana, literate, u srijemskoj županiji (*Siroch, Zazolth et Pinhow et partem in Kerezwr; item Pachkandi, Pysvicnh Syol, et aliam Syol, Lyswa, et Lysuinch vocatas et quoddam fenetum in comitatu Syrmiensi existentes*), poklanja Tomi i Petru, sinovima Petra Velikog, te nalaže kaptolu da ih obide.²¹⁴ Samo dvanaest dana kasnije, tj. 6. studenog 1339., šalje kaptol istom kralju Karlu Robertu izvještaj da je po njegovu nalogu izvršio obilazak spomenutih posjeda, poklonjenih braći Tomi i Petru, sinovima Petra Velikog.²¹⁵

I kroz 14. st. vršio je kaptol kao *locus credibilis* obilazke međa posjeda i uvođenja u njih.

Svojim pismom od 30. rujna 1344. javlja kaptol kralju Ludoviku da je po njegovu nalogu od 9. rujna te godine,²¹⁶ u prisutnosti kraljeva izaslanika Sebastijana, te člana kaptola kanonika Egidija, uveo magistra Teutosa (*comes Borsiensis ac castella-*

²⁰⁷ CD VI, str. 277-278.

²⁰⁸ CD VI, str. 608.

²⁰⁹ CD VII, str. 172-173.

²¹⁰ CD VI, str. 561-562.

²¹¹ J. Jerney, n. dj., str. 63.

²¹² CD VIII, str. 472.

²¹³ CD X, str. 446-447.

²¹⁴ CD X, str. 498-499.

²¹⁵ CD X, str. 500-502.

²¹⁶ CD XI, str. 155.

nus de Lewa) u posjed Blyna, u zagrebačkoj županiji.³⁰⁾ Istom magistru Teutosu prodaju pred kaptolom 1349. Mihovil sin Dimitrija de Sarugh i njegova žena Klara svoje posjede (*Buzuldegh et Melegal vocatis habitas in Comitatu de Baranya existentes...*) za 60 maraka.³¹⁾

Osim navedenih poslova kanonici kaptola de Kw obavljali su u tom razdoblju i prijepise kraljevskih darovnica i isprava ugarskih palatina i kraljevskih sudaca, šaljući im ujedno i razne izvještaje ili obavijesti, ponajčešće o zakazanim ili završenim sudskim ročištima ili sporovima.

Tako po nalogu kralja Ludovika I. kaptol prepisuje 1353. njegovu ispravu iz 1334. kojom se posjed Thoty u županiji Bodrog (*Thoty vocata in comitatu Budrugyensi...*), koji je uživao magistar Eyzech, sin Mize, prepušta magistru Ivanu, literati, sinu župana Petra.³²⁾ Čini se da je taj posjed Thoty bio od većeg značenja obzirom na prihode (?), jer se u idućih nekoliko godina vodio u vezi njega sudski spor, kako nam to potvrđuje, osim isprave kaptola de Kw, koji 1336. javlja ugarskom palatinu i sucu Nikoli Konthu da će po kraljevom nalogu podastrijeti određene dokumente u vezi tog posjeda,³³⁾ još i isprave rečenog palatina,³⁴⁾ te Kaločkog i Bačkog kaptola.³⁵⁾

Godine 1357. izdaje kaptol de Kw i takvu ispravu s kojom gospođi Heleni zabranjuje otpustiti miraz svome mužu Jakobu.³⁶⁾

Osim izdavanja zabrana, kaptol je u tom vremenu po nalogu kraljevskog suca pozivao stranke na sud. Ugarski palatin i sudac Emerik nalaže svojom ispravom iz 1375. da kaptol de Kw na određeni dan pozove sinove Stjepana Komendija na sud da pokaže svoje dokumente sucu Nikoli Volferiju u vezi zauzimanja posjeda Jobagetelek i Chymor.³⁷⁾

U vezi vjerodostojnosti kaptolskih dokumenata potvrđuje nam i isprava kralja Ludovika I. iz 1379. kojom nalaže opatu iz Petrovaradina da iz sakristije samostana izda Dominiku Varadi isprave u prijepisu kaptola crkve de Kw u vezi njegovih posjeda Karum i Herebarhyda (*magister Dominicus de Varada, quod quedam litteralia sua Instrumenta in factis possessionum suarum Karum et Herebarhyda vocatarum confecta in vestra sacriscia reposita haberentur*).³⁸⁾

³⁰⁾ CD XI, str. 158-159.

³¹⁾ CD Zichy, vol II, str. 396-397, dok. br. 276.

³²⁾ Isto, str. 510-512.

³³⁾ CD Zichy, vol. III, str. 291-292, dok. br. 204.

³⁴⁾ Isto, str. 303-312, dok. br. 214; 318-319, dok. br. 220.

³⁵⁾ Isto, str. 305, 307, 308, dok. br. 214; str. 323, dok. br. 225.

³⁶⁾ G. Fejer, *Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis*, tom. IX, vol. 2, Budae 1833., str. 622.

³⁷⁾ CD Zichy, vol. III, str. 601-603, dok. br. 449.

³⁸⁾ Isto, vol. IV, str. 121, dok. br. 104.

U tom pogledu i kraljica Marija nalaže u svom pismu 1384. kaptolu de Kw da na temelju originalnih dokumenata, koji se nalaze u sakristiji kaptola, izda u ovjerenom prijepisu isprave magistru Ladislavu, sinu Teutewsovu iz Bathmonostora, u vezi njegovih posjeda Toty u županiji Bodrog, Bezuldak u županiji Baranja i Zelch u zagrebačkoj županiji (*magistri Ladislai filij Teutews de Bathmonostora, quod quedam litteralia sua Instrumenta factum possessionum suarum Toty in Bodrugensi Bezulduk in Baranya et Zelch vocatarum in Zagrebiensi Comitatus*).³⁹⁾

I kroz 15. st. javna djelatnost kaptola de Kw nije se nimalo razlikovala od prethodnog razdoblja. On je i nadalje preko svojih kanonika predstavnika u suradnji s kraljevskim izaslanicima vršio obilasku međa posjeda i zemalja, i uvođenja u njih, svjedočio u svim sudskim sporovima na koje bi bio pozvan, te izvršavao sve naloge ugarsko-hrvatskih kraljeva, kraljevskih sudaca, hrvatskih banova i ostalih plemića, izdajući o tom poslu u kaptolskoj kancelariji zapis ili kaptolsku ispravu pod svojim pečatom. Za to razdoblje 15. st. sačuvano je (i djelomično objelodanjeno) nekoliko takvih isprava u kojima kaptol nastupa kao *lucus credibilis*.

Ugarsko-hrvatski kralj Sigismund nalaže 1403. kaptolu da Kw da uvede mačvanskog bana Ivana od Morovića u posjed dobara Tarnok, Kamend, Farkasdal, Idekek, Twrya, Baninch, Daras, Machkalo, Bechmen, Lowosynch, Radowsowch i Chobatyntch.⁴⁰⁾ Isti kaptol 1404. izvještava kralja Sigismunda da su njegovi izaslanici u zajednici s kraljevim predstavnikom uveli Ivana, sina Ivana od Morovića, mačvanskog bana, u posjede (*Zekwe, Malachinch, Petrowch, Dobanowch, Dyos, Zurchin, Jako Grabowach et Zenekmiklos*) koje su uživali Stjepan, Juraj i Mihovil, sinovi Jurja de Zekwl, te posjede (*Zurduk et Belegus*, s onima na kojima se pobirala desetina: *Bachee, Kerek, Garadanowch, Roglinch, Burnachi, Wsewoch Hasagh i Soldowch*) koje su uživali Dimitrije Thordasa de Dapsa i njegova braća Dominik i Nikola, a koje su posjede svi spomenuti, izgubili u srijemskoj županiji zbog veleizdaje.⁴¹⁾

Godine 1420. kralj Sigismund nalaže kaptolu crkve de Kw da pošalje svoga izaslanika koji će uvesti Ivana od Morovića (*de Maroth*) u posjed dobara Arpatarlo, Azywagh, Lywky i Almos, u srijemskoj županiji.⁴²⁾

Ispravom od 15. veljače 1430. kaptol objavljuje da je po nalogu mačvanskih banova Petra Čeha od Levanjske varoši i Stjepana Iločkog, uveo Ivana od Morovića

³⁹⁾ Isto, str. 272-273, dok. br. 229.

⁴⁰⁾ Hrvatski državni arhiv, Documenta mediaevalia varia, br. 135 (Dalje: HDA, DMV)

⁴¹⁾ HDA, DMV, br. 137.

⁴²⁾ HDA, DMV, br. 182.

i njegova sina Ladislava u posjed dobara Malatinch, Petrowch i Zekwe, u srijemskoj županiji.⁴³⁾

Palatin Ladislav Gorjanski nalaže svojim pismom od 23. lipnja 1450. istom kaptolu da pošalje svoga izaslanika, koji će zajedno sa kraljevskim izaslanicima, pozvati Mihovila Szilagyia da vrati oteta imanja Surčin i Belegiš nasljednicima Ladislava od Morovića.⁴⁴⁾

Osim uvođenja u posjede, kaptol je bio nazočan i kod darivanja posjeda, kako nam to potvrđuje i isprava kralja Matije I. Korvina iz 1461. (s kojom on dariva Mihovilu Czoboru i njegovu sinu posjed Topola, u bačkoj županiji) u kojoj doslovice stoji: *"In cuius rei memoriam firmitatemque perpetuam praesentes litteras nostras privilegiales sigilli nostri pendentis munimine roboratas exinde eisdem duximus concedendas"*.⁴⁵⁾

S istom djelatnošću nastavio je kaptol i početkom 16. stoljeća. Svjedočanstvo o tome potvrđuje nam isprava kralja Ladislava II. iz 1505. u kojoj nalaže kaptolu de Kw da podigne međe na posjedu obitelji Czobor u županiji Bodrog.⁴⁶⁾ Iako se u toj ispravi kaptol navodi, vjerojatno posljednji put kao vjerodostojno mjesto, ipak je po svoj prilici takvu službu, staru gotovo tri stoljeća, obavljao još neko vrijeme, možda i do 1526. ili čak i nešto kasnije, kada su se njegovi kanonici pred naletom Turaka u te krajeve razišli po Ugarskoj u druge kaptole. Putujući 1553. Dunavom u Carigrad, poznati putopisac, crkveni prelat i diplomat Antun Vrančić Šibenčanin, ovako je s lađe opisao Banoštor u kojemu je djelovao kaptol crkve sv. Stjepana: *"Banoštor, u svoje vrijeme sjedište Srijemske biskupije, nekad poznata tvrđava i grad, na povišenu i zgodnu mjestu. Sada se prepoznaje samo po položaju i neznatnim tragovima ruševina. Za razliku od prije, u njemu živi malo kmetova, a bezbrojni vinogradi, koji su ga s unutrašnje strane nedaleko okruživali poput vijenca, zapušteni su i pretvoreni u pustoš"*.⁴⁷⁾

⁴³⁾ HDA, DMV, br. 217.

⁴⁴⁾ HDA, DMV, br. 317.

⁴⁵⁾ J. Jerney, n.dj., str. 63.

⁴⁶⁾ Isto.

⁴⁷⁾ Antun Vrančić Šibenčanin, Putovanje iz Budima u Drinopolje (s latinskog preveo D. Novaković) objelodanjeno u: Alberto Fortis, Put po Dalmaciji (s talijanskog preveo Mate Maras), priredio J. Bratulić, Globus-Zagreb, Ljubljana 1984., str. 122.

4. Pečati kaptola de Kw.

Srednjovjekovni kaptol kanonika crkve sv. Stjepana Prvomučnika u Banoštoru (de Kw) započeo je s ovjeravanjem svojih dokumenata s početkom obavljanja javne djelatnosti oko 60-tih godina 13. st. To nam pouzdano potvrđuje, ako ne sačuvani primjerci njegovih pečata, a ono svakako formula koroboracije njegovih isprava u razdoblju od 1265. pa do potkraj 15. st. u kojoj se neprestano naglašava valjanost kaptolskog pečata. S obzirom da se u toj formuli za navedeno razdoblje ne govori o nikakvoj promjeni kaptolskog pečata pretpostavljamo da ga kaptol de Kw i nije nikada mijenjao.

Između sačuvanih i objelodanjenih njegovih pečata poznata su nam tri primjerka: pečat iz 1318. (Tab. I, sl. 1) prvi je objelodanio J. Jerney,⁴⁸ dok su druga dva (Tab. I, sl. 2, 3) ista takva pečata sačuvana u ispravama iz 1339. i 1404. g.⁴⁹ S obzirom da su oba originalna pečata djelomično oštećena, poslužiti ćemo se pri njihovom opisu s Jerneyevim slikovnim prilogom i tekstom u kojem je pečat površno i netočno opisan.

O pliki spomenute isprave iz 1404. g. s crvenom i žutom vrpcom, visi tamnosmeđi voštani pečat kaptola, kružnog oblika i promjera 4,5 cm (Tabl. I, sl. 3). Presjek voštane grude iznosi oko 2,7 cm. Na poleđini je utisnut protupečat oblika mardorle. Okvir pečata djelomično je oštećen na pojedinim mjestima kao i pečatna slika s natpisom koji se između dvije ovalne linije sastavljen od niza sitnih bisera čita sa znakom križa: +S(igillum)*CAPIŦLI*BEATT*STEPHANI*PTOORIS DE KVV. Natpis je djelomično ispisan u skraćenicama: S(igillum) u *per suspensionem*, a CAPIŦLI i P(ro)TOOR(arti)RIS u *per contractionem*. Razriješenjem kratica natpis treba ovako čitati: + S(igillum) CAPITULI BEATI STEPHANI P(ro)TOM(arti)RIS DE KVV. Oblik slova s uncijalnim slovima *n* i *m*, pripada rustičnoj kapitali 13. st. Znak distinkcije su po dvije zvijezdice.

Natpis obrubljuje pečatnu sliku razdijeljenju na dva polja: u gornjem polju, u polukrugu prikazan je sv. Stjepan u slavi, a u donjem nešto većem polju, prizor osude i kamenovanja sv. Stjepana.

Prizor osude i kamenovanja sv. Stjepana slikovito je prikazan kroz dvojicu likova – predstavnika – židovskog naroda. Na lijevoj strani pečata, izuzetno je dobro koncipiran i izmodeliran lik velikog svećenika koji predsjedava Sinedriju (tj. vrhovnom židovskom sudištu). On je odjeven u dugu haljinu sa uzdužnim naborima.

⁴⁸ Isto, str. 157.

⁴⁹ HDA, Neoregistrata acta, fasc. 1508, br. 22; DMV, br. 137.

Sjedi na klupi s položenim stopalima na niskoj konzoli (odnosno jastuku). Lijevom rukom pridržava žezlo, simbol sudačke i vrhovne vlasti, a desnom, poluuzdignutom, izriče smrtnu presudu mučeniku Stjepanu, u ime svih onih Židova, pripadnika stare vjere u Jeruzalemu, koji su ga lažno optužili i izveli pred Veliko vijeće zbog uvrede da je govorio bogohulne riječi protiv Mojsije i protiv Boga.⁵⁰ Na tu optužbu, Stjepan je održao svoj čuveni govor,⁵¹ koji je toliko uzbudio židovske starješine, da su ga oni izveli izvan grada i tamo kamenovali. Taj prizor kamenovanja na desnoj strani pečata vrlo je vješto koncipiran kroz lik Židova koji lijevom rukom u naborima svoje haljine pridržava komade kamenja s kojim je "oruđem" u zamahu desne ruke izvršeno pogubljenje mučenika Stjepana.

Između te dvojice likova, predstavnika židovskog naroda, nepoznati je majstor – graver – na jedinstven i plastičan način prikazao prizor Stjepanova umiranja. Stjepanov lik koncipiran je u aureoli i s ispruženim rukama prema nebu. Obučen je u dugu naboranu haljinu kao prvi kršćanski đakon i prvi mučenik za vjeru (I. st.). Dok je umirao, Stjepan je kleknuo i povikao jakim glasom: "Gospodine, ne uzmi im ovo za grijeh".⁵²

Nakon mučeničke smrti na zemlji, sv. Stjepan prikazan je u gornjem dijelu pečata, koji ima oblik mandorle, u nebeskoj slavi. Ta razlika između nebeskog i zemaljskog vidno je naglašena ovalnom linijom, koja dijeli pečat na dva dijela, te razdijeljuje sakralno gornje, od profanog u donjem dijelu pečata. Lik sv. Stjepana frontalno je koncipiran s gotičkim osobinama u aureoli između brežuljaka nebeskog Jeruzalema. Prikazan je u liku mladića koji je odjeven u đakonsku haljinu. Dok mu je desna ruka uzdignuta, lijevom pridržava Sveto pismo.⁵³ Taj pečat po svojim karakteristikama, koncepciji i modelaciji likova, pripada razdoblju 13. stoljeća.

S takvim pečata(trjak)om ovjeravao je, čini se, kaptol sve svoje dokumente ili isprave preko dva i pol stoljeća. Pisanje, prepisivanje, redigiranje i izdavanje isprava vršio je kanonik lektor, odnosno pod njegovom kontrolom njegov zamjenik, u sakristiji katedralne crkve sv. Stjepana, koja je ujedno bila i mjesto čuvanja i izdavanja isprava strankama. Svaku napisanu ispravu pregledao bi kanonik lektor, a ovjerio kaptolskim pečatom kanonik kustos, koji ga je ujedno i čuvao. Tako ovjere-

⁵⁰ Vidi opširnije o tome: Leksikon ikonografije, liturgike i simbolike zapadnog kršćanstva, Zagreb 1979., str. 547-548; Djela apostolska, gl. 6, cit. 11 (Izdanje Stvarnost – Zagreb, 1965., str. 1040; dalje: Dj.)

⁵¹ Dj., 7, 2-52.

⁵² Dj., 7, 60.

⁵³ Zahvaljujem se na ovom mjestu kolegi dr. J. Barbariću iz Odsjeka za povijesne znanosti HAZU u Zagrebu na pomoći pri opisu ovog pečata, kao i prof. Ivanu Medenu iz Odsjeka za književnost i teatrologiju HAZU na prijevodu nekih regista isprava Kaptola de Kw s mađarskog na hrvatski jezik.

na isprava s autentičnim visećim ili utisnutim kaptolskim pečatom imala je javnu vjeru na čitavom kraljevskom teritoriju. Valjanost kaptolskog pečata gotovo je uvijek naglašena, kao što smo naprijed naveli, u formuli koroboracije kaptolskih isprava, koje su po svojoj unutrašnjoj strukturi minimalno varirale. One obično počinju uobičajenom intitulacijom s formulom pozdrava, koja ponajčešće glasi *Universus Christi fidelibus praesens scriptum inspecturis capitulum ecclesie de Kw salutem, in vero salvatore*⁵⁴⁾ i u kojoj se rijetko kada navodi titular katedralne crkve sv. Stjepan.

Na formulu intitulacije nastavlja se formula promulgacije (tj. javnog oglašavanja) pisana ponajčešće u dva različita oblika: *Ad uniuersorum notitiam praesentium volumus pervenire, quod*⁵⁵⁾ ili pak *Proinde ad uniuersorum notitiam tenore presencium volumus pervenire, quod...*⁵⁶⁾

Potom slijedi formula koroboracije (*corroborare* = osnažiti), također pisana u dva-tri različita oblika: dok su prva dva oblika *Ad petitionem parcium in testimonium firmitatis perpetue presentes concessimus litteras alphabeto intercisas et nostro sigillo roboratas...* 1265.⁵⁷⁾ i "*Ut igitur huius facti memorira robur obtineat perpetuae firmitatis, praesentes concessimus sigillo nostro roboratas et alphabeto intercisas...* 1287."⁵⁸⁾ karakteristična samo za drugu polovicu 13. st., treći i najčešći oblik *In cuius rei memoriam perpetuamque firmitatem ad instanciam et petitionem parcium predicatarum presentes litteras nostras priuilegiales concessimus sigilli nostri munimine roboratas...* 1339.⁵⁹⁾ bio je s neznatnim promjenama gotovo u stalnoj upotrebi kroz 14. i 15. st. Ova nam formula koroboracije potvrđuje da je kaptol de Kw svaku svoju ispravu ili njezin prijepis ovjeravao sa svojim (visećim) početom.

Zadnja formula koja se navodi u tekstu njegovih isprava je formula datuma (*datatio*). Iako je po svom sadržaju dosta opširna, ipak rijetko kada sadrži datiranje po blagdanima i ferijama. U starijim ispravama iz 13. i početkom 14. st. oblik joj je ustaljen pa ponajčešće glase: *Anno domini M^o.CC^o1x^o.V^o pobka preposito Ladislao cantore Jacobo custode Michaele decano ceterisque fratribus ibidem existentibus*⁶⁰⁾ ili *Anno domini MCCCXVII. Joanne preposito, Ladislao lectore, Ladislao cantore, Michaele custode, Philippo canonicis ibidem deo famulantibus iugiter et devota,*⁶¹⁾

⁵⁴⁾ CD VI, str. 608.

⁵⁵⁾ CD VI, str. 608.

⁵⁶⁾ CD VIII, str. 472.

⁵⁷⁾ CD Zichy, vol. I, str. 14-15, dok. br. 18.

⁵⁸⁾ CD VI, str. 608.

⁵⁹⁾ CD X, str. 446-447.

⁶⁰⁾ CD Zichy, vol. I, str. 14-15.

⁶¹⁾ CD VIII, str. 472.

ali s različitim godinama. Međutim, od tada se javlja i treći oblik datacije: *Datum in festo beati Marcelli pape, anno domini M^oCCC^oXXXmo nono, discretis viris Johanne - preposito, Johanne lectore, Nicolao cantore, Johanne custode, ceterisque canonicis ibidem deo famulantibus ac devote*⁴²⁾ ili njemu sličan: *Datum sabato proximo post festum Natiuitatis virginis gloriose; Anno domini M^oC^oC^o xI^{mo} nono,*⁴³⁾ koji je ipak rijetko zastupljen u tekstu njegovih isprava. Ako je prethodna formula koroboracije bitna zbog njegova pečata, ova posljednja značajna je utoliko što se pomoću nje može sastaviti kronotaksa njegovih kanonika dostojanstvenika, prepozita, lektora, kantora i kustosa, te dekana i običnih kanonika kaptola.

Za početak godine kaptol je upotrebljavao samo "*stilus natiuitatis*" ili "*Annus domini*", tj. stil rođenja Kristova, 25. XII. (Božić).

Nakon formule datiranja isprave kaptola de Kw ne sadrže ništa drugo do kaptolskog pečata s kojim je kaptol ovjeravao sve vrste svojih dokumenata.

⁴²⁾ CD X, str. 446-447.

⁴³⁾ CD Zichy, vol. II, str. 396-397, dok. br. 276.

II. KAPTOL SV. IRENEJA KOD MITROVICE

1. Utemeljenje i ustroj kaptola

Kad su se oko 1250. kanonici do tada jedinstvenog Srijemskog kaptola de Kw međusobno razdvojili, na području Srijemske biskupije djeluju dva potpuno samostalna i nezavisna manja kaptola pod nadzorom jednoga biskupa. Dok je jedan dio kanonika, kao što smo već napomenuli boravio u katedralnoj crkvi sv. Stjepana Prvomučnika u Banoštoru, drugi dio ostao je u gradu sv. Ireneja, na obali Save, nešto sjevernije od Srijemske Mitrovice. Tako je taj grad postao drugo sjedište srijemskog biskupa, pa se od tada i njegov kaptol kanonika naziva u dokumentima kao kaptol sv. Ireneja. Njegovo utemeljenje ili začetak može se opravdano smatrati s godinom utemeljenja kaptola de Kw, iz kojega je on i nikao, dok je njegov prvi prepozit (*praepositus*) s naslovom sv. Ireneja bio kanonik Lovro. Njemu je srijemski biskup Oliverij darovao 6. studenog 1250. selo Draš,⁶⁴ dok mu papa Inocent IV. svojim pismom od 1. veljače 1252. (*...dilecto filio magistro Laurentio preposito ecclesie sancti Irinei Syrmiensis...*), dopušta da pored svoje prepoziture može primiti i druge beneficije.⁶⁵

Nedugo zatim i papa Aleksandar IV. (1254.-1261.) potvrđuje svojim pismom od 13. veljače 1255. prepozitu Lovri isto selo Draš,⁶⁶ koje mu je već ranije darovao srijemski biskup Oliverij.

S prepozitom Lovrom, prije kojega se u ispravi Bačkog kaptola iz 1247. spominje srijemski arhidakon Šimun (*Symone archidiacono Syrmiensis*)⁶⁷ kao svjedok, započelo je postupno formiranje i ustroj kaptola sv. Ireneja. Dužnost i čast prepozita obavljao je i obnašao kanonik Lovro u kaptolu sve do 1268. g., kada ga je naslijedio kanonik Grgo, koji upravlja istim kaptolom oko desetak godina.⁶⁸

Nakon prepozita Grge nisu nam poznata imena kaptolskih dostojanstava, a niti kakvi dokumenti kaptola do 1314. Tek tada se u dataciji isprave kaptola od 20. srpnja 1314. navode imena njegovih kanonika, prepozita Vida, kantora Dimitrija i kustosa Ivana, s arhidakonima Pavlom, Andrijom i Ivanom (*Vyda preposito, Deme-*

⁶⁴ CD IV, str. 432.

⁶⁵ CD IV, str. 479-480.

⁶⁶ CD IV, str. 592-593.

⁶⁷ CD IV, str. 334.

⁶⁸ E. Gašić, n. dj., str. 96

trio cantore, Johanne custode, Paulo, Andrea et Johanne archidiaconis),⁶⁹ ali bez kanonika lektora. Od tada pa do 1353. kaptol sv. Ireneja djelovao je gotovo u istom sustavu. Između njegovih kanonika, kantora Dimitrija i magistra kustosa Ivana, navodi se u kaptolskim dokumentima iz 1330. i 1335. novi prepozit Ivan i novi arhidakoni Nikola i Mihovil.⁷⁰

Pet godina kasnije, kaptol sv. Ireneja djelovao je u izmjenjenom sastavu. U kaptolskoj ispravi od 16. studenog 1340. godine, navode se, osim kantora Dimitrija, koji je tu funkciju obavljao još od 1314., novi kanonici kaptola: prepozit Dominik, te kustos Mate s arhidakonima i ostalim kanonicima (*Dominico preposito, Demetrio cantore, Mathe custode, Michaele de Polya cathedrali et altero Michaele de Belen, Alberto de Obona ac Petro de Pazzauia archidiaconis, ceterisque canonicis in ecclesia...*).⁷¹ Ovi su kanonici obavljali svoje dužnosti u kaptolu i poslije 1353. kada je, ili nešto ranije, kantora Dimitrija naslijedio kanonik Jakov.⁷² Ni tada se, kao ni ranije, ne spominje ime kanonika lektora.

Sredinom druge polovice 14. st., kaptol sv. Ireneja djelovao je u potpuno novom sastavu. To se očituje iz njegove isprave od 1378. godine, u kojoj se navodi prepozit Pavao, kantor Petar, te kustos Grgo s arhidakonima i magistrima (*Paulo preposito, Petro cantore, Gregorio custode, Demetrio de Belyen ac Ladislao de Abana, archydiaconis, item magistris Thoma et Sebastiano ceterisque canonicis in eadem ecclesia...*).⁷³

Iduće godine, tj. 9. listopada 1379. prepozita Pavla naslijedio je na toj dužnosti kanonik Andrija⁷⁴ koji se spominje i u ispravi kaptola od 17. ožujka 1381. (*Andrea preposito, Petro cantore ac Gregorio custode, Alberto de Abana, Ladislao de Belyn, archidiaconis...*).⁷⁵ Ni među tim imenima kanonika kaptola ne spominje se kanonik lektor, čiju je dužnost (u njegovoj odsutnosti) oko sastavljanja, pisanja i prepisivanja kaptolskih isprava vjerojatno preuzimao kanonik prepozit, uz pomoć kaptolskog pisara.

Mada je kaptol i kroz 15. i prvu polovicu 16. stoljeća imao kanonike dostojanstvenike, kanonike magistre i obične kanonike za oficije, na žalost njihova nam imena iz tog razdoblja nisu poznata zbog nedostatka kaptolskih dokumenata.

Ipak, i ovaj kraći popis kaptolskih dostojanstava jasno nam očituje ustroj kaptola sv. Ireneja, između čijih se kanonika po časti prvi isticao kanonik prepozit. On je

⁶⁹ CD VIII, str. 363.

⁷⁰ CD IX, str. 531; X, str. 214-215.

⁷¹ CD X, str. 588-589.

⁷² CD XII, str. 190-191.

⁷³ CD XV, str. 361-362.

⁷⁴ CD XVI, str. 46.

⁷⁵ CD XVI, str. 163.

stajao na čelu kaptolskog zbora, s obvezom da saziva kanonike na kaptolske sjednice, da ravna kaptolskim vijećem, da raspravlja o svim bitnim stvarima za kaptol, te da prihvaćene odluke sprovodi u život.

Druga čast u kaptolu pripadala je kanoniku lektoru. Iako se u njegovo ime u navedenim ispravama nikad ne spominje, ipak smatramo da ga je kaptol sv. Ireneja morao imati zbog svih onih poslova koji su mu po dužnosti ili zadaći pripadali: da prati rad kaptolske škole, da nadzire one koji su pjevali evanđelje, kao i da se pod njegovom kontrolom vrši pisanje, pečaćenje i izdavanje isprava na zahtjev stranaka. U tom mu je poslu pomagao kaptolski pisar.

Iza lektora slijedio je po časti kanonik kantor koji se u kaptolskim dokumentima navodi odmah iza prepozita. Dužnost kantora bila je da ravna crkvenom glazbom i pjevanjem.

Poslije kantora slijedio je u kaptolu kanonik kustos čija je prvenstvena zadaća bila da čuva crkvene dragocjenosti, kaptolski arhiv i kaptolski pečat.

Svi ovi kanonici dostojanstvenici uživali su vanjsku jurisdikciju.

Iza njih slijedili su kanonici za oficije, između kojih su se isticali kanonik teolog i kanonik penitenciar (u užem smislu ispovjednik), ali bez vanjske jurisdikcije.

Između ovih kanonika, u kaptolu su djelovali i kanonici magistri. Prvi među njima spominje se 1252. godine magistar (i prepozit) Lovro, a 1378. i druga dva magistra, naime, Toma i Sebastijan. Njihova je zadaća bila da u kaptolskoj školi podučavaju mlađe klerike za budući svećenički stalež.

U kaptolu je bio i kanonik arhidakon kao upravitelj arhidakonata.

Prema svemu iznesenom, čini se, da je u kaptolu sv. Ireneja bilo osam kanonika, po čemu se kaptol ubrajao u manje kaptole sjeverne Hrvatske.

Kanonici kaptola uzdržavali su se dijelom iz biskupskih, a dijelom i iz vlastitih dobara, koje su im, između ostalog, darovali i pape. To nam, npr. svjedoči i pismo pape Aleksandra IV od 13. veljače 1255. kad je prepozitu Lovri potvrdio selo Draž.

Osim tih dobara, kanonici su uživali i crkvenu desetinu, te ubirali prihode od misá, pogrebá i javne djelatnosti, koju su obavljali u vidu pisanja i izdavanja isprava pod kaptolskim pečatom na zahtjev stranaka. Sveukupan kanonički dohodak, ako je suditi prema dohocima kanonika drugih kaptola, npr. Bosansko-đakovačkog, ili prema popisu računa papinskog izaslanika (desetinara) za srijemski arhidakonat u razdoblju od 1338.-1342. mogao je godišnje iznositi od dvije do trideset maraka. To nam ponajbolje dokazuje spomenuti popis, u kojem se vrlo jasno očituje, koliko je koji kanonik kaptola sv. Ireneja (kao i sam kaptol de Kw), plaćao papinske desetine:

“Dominicus prepositus sancti Irinei ac subcollector solvit et assignavit de pecuniis per eundem recollectis in recollectione sua VII. marcarum monete Czegediensis. Item assigna-

vit II. marcas et I. grossum, pro marca LX. grossi computando. Item assignavit duos ciphos argenti, quemlibet pro LVI. grossis ungaricalibus, qui faciunt I. marcam cum dimidia et IV. grossos, sex banales pro grosso, et LX. grossos pro marca computando. – Capitulum de Keu pro residuis decime sexennalis (!) VIII. marcas et XLI. banalem, LX. banales pro fertone computando”.

“Item pro Demetrio cantore sancti Irinei pro prebenda I. marcam cum dimidia. Item pro Benedicto canonico I. marcam cum dimidia, et I. fertonem pro villa, quam tenet, similiter pro tribus annis. Item pro Johanne phisico pro prebenda similiter II. marcas et XXX. banales. Item pro Micahel quondam decano I. marcam cum dimidia. Item pro Cosma decano II. marcas. Nicolaus archidiaconus predictus solvit IV. marcas in quibus facta ratione pro plebanus sui archidiaconatus remanserat obligatus. Idem Nicolaus pro se ipso similiter pro tribus annis III. marcas minus XXX. banalibus. Dominicus canonicus pro omnibus sex annis III. marcas”.⁷⁶⁾

Usporedbe radi, svećenici srijemskog arhidakonata plaćali su znatno manje papinske desetine od kanonika kaptola, što se vidi iz slijedećeg popisa:

“Helyas presbiter de Charug pro tribus annis ultimis XXX. grossos, VII. banales pro grosso quolibet computando, et ponebant marcam singuli pro XL. grossis. Plebanus de Dobsal pro duobus ultimis annis VI. grossos. Michael plebanus de Subcastro sancti Benedicti pro sex annis XVIII. grossos. Plebanus de Semilio superiori pro parte sua pro quolibet sex annorum III. grossos. Plebanus de Narat XX. grossos pro VI. annis. Plebanus sancti Michaelis de Udus VIII. pondera pro tota decima, que faciunt VIII. grossos, VII. banales pro pondere computando. Paulus plebanus de Stas pro parte sua I. marcam et tres fertones, pro tota decima sexannali, LXX. banales pro fertone assignando. Dominicus eiusdem ecclesie plebanus pro alia parte ecclesie, quam tenet, I. marcam et III. fertones. Plebanus de Francavilla sancti Johannis Baptiste mediam marcam. Petrus de Sol III. fertones. Amiratus plebanus de Semelina inferiori pro tota decima sexannali II. marcas minus XI. grossi, VII. banales pro grosso computando. Johannes de Noavilla I. marcam cum fertone. Stephanus de Car pro sex annis I. marcam et I. fertonem, Nicolaus plebanus de Besseneu pro tota decima II. marcas et VI. banales. Abbas de Bellefonte pro ultimo anno X. marcas. Abbas predictus per manus domini archidiaconi de Ossian in ecclesia Quinqueecclesiensi pro residuis predictae decime XVI. marcas et XIII. banales. Clemens plebanus de Regnitz pro decima V. marcas cum dimidia”.⁷⁷⁾

Nema sumnje da su se prihodi kanonika kaptola i ostalih svećenika po župama srijemskog arhidakonata tijekom godinâ i stoljećâ mijenjali, kao što se mijenjala i papinska desetina koju su oni plaćali, ali za koliko, to se ne može ni približno

⁷⁶⁾ CD X, str. 443-444.

⁷⁷⁾ CD X, str. 442-443.

ustvrditi, posebice ne za 15. i prvu polovicu 16. stoljeća, za koje nam razdoblje nisu poznati, a vjerojatno ni sačuvani, bilo koji povijesni izvori koji bi o tome nešto govorili. Naime, veći broj kaptolskih isprava nastradao je prilikom seljenja kaptola i bježanja njegovih kanonika pred Turcima, pa ih je za sada sačuvano i objelodanjeno u citiranim diplomatskim zbornicima svega tridesetak. Taj nam manji broj dokumenata pokazuje, ne samo ustroj kaptolâ, nego i njihovu raznovrsnu javnu djelatnost, koju su obavljali sve do potkraj srednjega vijeka.

2. Javna djelatnost kaptola

Srednjovjekovna javna djelatnost kaptola sv. Ireneja nije nam poznata prije sredine druge polovice 13. stoljeća. Iako je kaptol s takvom službom započeo vjerojatno već oko 1250-te godine, njegova prva, bar za sada poznata isprava, je ona od 20. kolovoza 1276. godine, u kojoj se pred njim uređuju odnosi iza pokojnog Lovre, sina Spanka (*Laurentii filii Spank de Syrmia*), koji je uživao kraljevu zemlju.⁷⁸⁾

Iako je kaptol od tada, pa do 1314. godine, nastavio s javno djelatnošću, na žalost, za to razdoblje nije nam poznata (a ni objelodanjena) nijedna njegova isprava koja bi to potvrdila. Ipak, 20. srpnja 1314. piše kaptol originalnu ispravu, u kojoj se pred njim prodaju i zamjenjuju posjedi između sinova bana Grgura i Tominih sinova (*quod Gregorio bano, filio Endre, vna cum filiis suis, videlicet Stephano, Nicolao et Laurencio, ab una parte, Boko, Elya et Thoma filiis comitis Thome filii Myrk nobilibus de prouincia Syrmieniensi*).⁷⁹⁾

Dvije godine kasnije, 5. studenog 1316., isti kaptol po nalogu kralja Karla obilazi međe posjeda Novoselo, u srijemskoj županiji, te ga izručuje županu Dali.⁸⁰⁾

S ispravom od 24. lipnja 1328., kaptol uređuje i posjed Bazakuz,⁸¹⁾ a 8. svibnja 1329., pred njim Pavao, sin plemića Mohora iz Srijema (*comes Paulus filius Mochor nobilis de Syrmia*), zalaže i prodaje svoje posjede Nadicu i Pavlovu, magistrima, sinovima Tome, plemićima iz Srijema, za 50 maraka (*possessiones suas Nadica et Pauli vocatas ... magistris filiis Thome nobilibus de Syrmia pro quinquaginta marcis...*).⁸²⁾

U tom su se razdoblju pred kaptolom sv. Ireneja obavljali i poslovi druge vrste, kako nam to svjedoči njegova isprava od 6. listopada 1330. godine, u kojoj se pred

⁷⁸⁾ CD VI, str. 173.

⁷⁹⁾ CD VIII, str. 363.

⁸⁰⁾ CD VIII, str. 435-436.

⁸¹⁾ CD IX, str. 401-402.

⁸²⁾ CD IX, str. 460.

njim očituju Aleksandrovi sinovi da priznaju magistru Tonku četvrtinu posjeda u ime njegova majke (*Michael et Martinus magistri filii Pauli filii Alexandri, pro se et pro Dominico filio Dominici fratre ipsorum ab una parte... quod quia ordine iuris dicto magistro Thonc pro quarta parte domine matris sue de possessionibus eorumdem satisfacere tenebantur.*)⁸³⁾

Dana 1. lipnja 1335., izdaje kaptol ispravu, u kojoj Martin, sin bana Andrije (*magister Mortunus filius Endre bani nobilis de comitatu Volkow*), daje u zalog svoj posjed Tovarnik svojoj drugoj ženi Klari.⁸⁴⁾

Da je kaptol sv. Ireneja tada, kao i ranije, u potpunosti uživao javnu vjeru vjerodostojnog mjesta, to nam zacijelo potvrđuju i neke njegove ranije isprave i izvještaji na temelju kojih je mačvanski ban Nikola 22. studenog 1338. godine dosudio magistru Andriji, sinu Nikole, trećinu posjeda Ivana Ompudova (*magister Andreas filius Nicolai filii Iwan de Lekche, Gregorium et Jacobum filios Opor ac Bartholomeum filium Stephani super facto tercie partis omnium possessionum Johannis filii Ompud...*).⁸⁵⁾

S ispravom od 16. studenog 1340. godine daje kaptol na znanje, da je magistar Pavao, sin Lovre, zvan Tuz Pakrački (*magister Paulus filius Laurencii dicti Thuz de Pukur*), poklonio svoje posjede Dmičkovinu, Sv. Duh, Marinovac itd., u križevačkoj županiji, sa svim pripadnostima i korisnostima, svojoj kćeri Ani, ženi Petra, zvanog Kastelan (*quod tempore quandam possessionem suam hereditariam Demeckfefulde nominatam in Comitatu Crisyensi ... item et aliam quandam in predicto comitatu Crisyensi in metis Pukur sitam, videlicet villam Sancti Spiritus cum quator villis subsequentibus, scilicet Marinoulch, Lukateleky, Kaporteleky et Carinolch vocitatis similiter cum omnibus utilitatibus et pertinenciis earundem uniuersis domine Anne filie sue, consorti videlicet predicti magistri Petri Castellan dicti...*).⁸⁶⁾

Pokraj prve polovice 14. st., pred kaptolom se, kao mjestom vjerodostojnosti, 19. svibnja 1347. ustanovljuju prava i posjedi u Mitrovici,⁸⁷⁾ a svega šest godina kasnije, 25. srpnja 1353., isti kaptol na posredovanje mačvanskog bana Andrije vrši obilazak posjeda Jakoda i Bankovaca za Ladislava Tomina (*possessionum Jakody et Bankouch vocatarum in dicto comitatu Sirmiensi habitatum nomine iuris hereditarii ipsius Ladislai filii Thome...*).⁸⁸⁾

⁸³⁾ CD IX, str. 531.

⁸⁴⁾ CD X, str. 214-215.

⁸⁵⁾ CD X, str. 425-432.

⁸⁶⁾ CD X, str. 588-589.

⁸⁷⁾ CD XI, str. 368-369.

⁸⁸⁾ CD XII, str. 190-191

Nedugo iza toga, 13. studenog 1360. godine, pred kaptolom protestiraju plemići do Zatha iz vukovske županije, kao posjednici dobara Zatha, što su Pavao, sin bana Pavla, i njegov nećak Pavao, sin Stjepana, dali udovi Jeleni, kćeri Nikole, sina pok. Grgura, kao djevojačku četvrtinu posjeda Arky i Alexanderteluky, koji graniči s njihovim posjedom Zatha.⁸⁹⁾

Po nalogu kurijalnog suca Nikole Zeča (*Nicolaus de Zeech, iudex curie domini Lodouici...*) od 13. kolovoza 1370. godine, da kaptol sv. Ireneja pošalje svoga povjerenika koji će prisustvovati uvođenju Tome i Matije u posjede Feuberk, Kekws, Jakodi, Bankouch i Dormayouch, koje će provesti njegov izaslanik,⁹⁰⁾ isti kaptol javlja svojim pismom od 3. rujna te godine kralju Ludoviku da je preko svoga predstavnika kanonika kustosa Klementa zaveo među posjeda protonotara Tome i brata mu Matije, te ih uveo u iste posjede.⁹¹⁾

Pola godine kasnije, tj. 25. ožujka 1371. g., kaptol još jednom piše kralju Ludoviku, da je izručio njegovo pismo s kojim se zakazuje rok parnice između Dionizija de Losonch i plemića de Zekwi (*pro magistro Dyonisio filio condam Stephani bani de Losonch ... et Ladislaum, Georgium ac Nicolaum dictos Kwur, nobiles de Zekwi...*)⁹²⁾

Kaptol je u tom vremenu, osim uobičajnih poslova, vršio i prijepise isprava i privilegija. Tako, 26. travnja 1378. godine, prepisuje kaptol svoje otvoreno pismo (*litterae patentes*) od 24. srpnja 1328., kao privilegij u vezi uređenja posjeda Bazakuz,⁹³⁾ a malo kasnije, 9. listopada 1379., načinio je još tri prijepisa: jedan, od 24. srpnja 1353. na molbu Nikole Ivanova de Bodon, a druga dva, iz isprava bivšeg dvorskog suca Nikole de Zeech od 20. svibnja i 21. listopada 1371. godine.⁹⁴⁾

Osim toga, kaptol je u tom vremenu bio nazočan i kod raznih istraga, kako nam o tome kazuju isprava mačvanskog bana Ivana Horvatya od 20. lipnja 1380., s kojom poziva isti kaptol da pošalje svoga čovjeka koji će prisustvovati istrazi oko povrede granica koju su učinili sinovi Dominika Bekina de Kuke na posjedu Ivana i sinova Nikole de Huzzubath.⁹⁵⁾ Samo tri dana kasnije, isti kaptol odgovara mačvanskom banu Ivanu na njegovo pismo da su sinovi Dominika Bekina doista povrijedili međaše na posjedu Ivana i sinova Nikole.⁹⁶⁾

⁸⁹⁾ CD XIII, str. 61-62.

⁹⁰⁾ CD XIV, str. 280-281.

⁹¹⁾ CD XIV, str. 283-284.

⁹²⁾ CD XIV, str. 317-318.

⁹³⁾ CD XV, str. 361-362.

⁹⁴⁾ CD XVI, str. 46.

⁹⁵⁾ CD XVI, str. 102.

⁹⁶⁾ CD XVI, str. 106-107.

Iduće godine, ugarsko-hrvatski kralj Ludovik piše 1. ožujka 1381. kaptolu sv. Ireneja da uvede Petra Proгона u posjed dobara Bankovac, Feuberk i Kekes,⁹⁷⁾ na što kaptol, svega nekoliko dana kasnije, tj. 17. tog mjeseca, odgovara spomenutom kralju da je u nazočnosti njegova izaslanika uveo Petra Proгона u posjed navedenih dobara.⁹⁸⁾

I među posljednjim objelodanjenim i nama poznatim ispravama iz tog vremena, u kojima se kaptol sv. Ireneja navodi kao mjesto vjerodostojnosti, je ona od 21. travnja 1391., s kojom mačvanski ban Stjepan od Lučenca moli taj kaptol da ispita neka nasilja dubrovačkih trgovaca u Mitrovici.⁹⁹⁾

Kaptol je, kao vjerodostojno mjesto, nastavio i nadalje s istom ili sličnom djelatnošću, sve do, otprilike 1526. godine, kad je pred turskom silom i opasnošću temeljito nastradao, te u potpunosti prestao obavljati svoju prvobitnu funkciju kao *locus credibilis*. Tada su se međusobno razišli i njegovi kanonici, a kaptol se, nakon gotovo 300 godina postojanja, potpuno ugasio do 1543. godine.

3. Pečati kaptola sv. Ireneja

O srednjovjekovnim pečatima kaptola sv. Ireneja nemamo gotovo nikakve značajnije literature do slikovnog priloga pečata iz 1358. godine kojeg je priložio već naprijed spomenuti mađarski povjesničar János Jerney. Zahvaljujući tom slikovnom prilogu (tj. crtežu), i sačuvanom izornom obliku ili primjerku kaptolskog pečata, možemo ipak u cjelosti dati njihov opis (Tab. II, sl. 4, 5).

O pliki isprave iz 1396.¹⁰⁰⁾ s pečatnim vrpčama tamnocrvene boje spletenih u pletenicu visi voštana gruda tamnosmeđe boje u koju je otisnut pečat kružnog oblika i promjera 5 cm s presjekom od 2 mm. Na poleđini pečat ima protupečat utisnut s nekim oštrim predmetom bez ikakva vidljiva znaka ili motiva. Visina voštanog okvira, koji je s lijeve strane oštećen, iznosi oko 2 mm. Između dva niza sitnih bisera sačuvan je veći dio natpisa koji glasi: +S(igillum): CAPITVLI : EC(c)LESIE : S(an)C(t)I : IRINE(i) : M(ARTYRIS) : DE SYRMIA). Natpis započinje znakom (grčkog) križa i ispisan je u obje vrste skraćerica (*per suspensionem* i *per contractionem*). Znak distinkcije su po dvije točke. Slova su tipa rustične kapitale, osim A, E i M koja su uncijalnog oblika.

⁹⁷⁾ CD XVI, str. 160-161.

⁹⁸⁾ CD XVI, str. 163.

⁹⁹⁾ CD XVII, str. 345-346.

¹⁰⁰⁾ HDA, Neoregistrata acta, fasc. 1513, br. 18 (MODL, 33530).

Središnji je lik na pečatu sveti biskup Irenej (grč. Eirenaios; lat. Irenaeus), srijemski mučenik i voditelj crkvene općine u doba prezesa Panonije Srijemske Proba i careva Dioklecijana i Maksimilijana. Nakon mučenja i napastovanja, sv. Irenej bijaše posječen mačem i bačen u Savu 6. travnja 304. godine.¹⁰¹⁾ Na njegovu uspomenu utemeljena je u srednjem vijeku i prepozitura sv. Ireneja s njegovim likom na kaptolskom pečatu.

Biskupov je lik frontalno koncipiran u aureoli i s mitrom na glavi koja ima romaničke osobine. Odjeven je u uzdužno naboranu haljinu preko koje je prebačen ornat s palijem. Dok s lijevom rukom pridržava gotički pastoral s dvije izrazito naglašene volute, desnom, u znaku sv. Trojstva, blagoslivlja. S desne biskupove strane prikazan je šestokraka zvijezda kao simbol božanskog vodstva ili božanske milosti.¹⁰²⁾ Mada je lik sv. Ireneja u osnovi koncipiran i izmodeliran s gotičkim osobinama, ipak pojedini detalji pečatne slike, kao npr. biskupska mitra, te oblik i natpis pečata, imaju sve karakteristike romaničke figuracije. Na temelju toga može se sasvim pouzdano ustvrditi da je takav pečat(njak) imao Srijemski kaptol sv. Ireneja već na početku druge polovice 13. stoljeća, i da je s njim ovjeravao sve vrste svojih dokumenata, sve do potkraj srednjega vijeka, kada je zbog poznatih razloga prestao obavljati službu javne djelatnosti.

Uz viseće, upotrebljavao je Srijemski kaptol sv. Ireneja i utisnute pačeta (s. *impressa*), kako nam to kazuju dvije njegove isprave: na jednoj od 19. svibnja 1347., gdje se pred njim ustanovljuju prava i posjedi u Mitrovici, sačuvan je, prema Smičiklasovoj bilješci, trag utisnutog pečata,¹⁰³⁾ a na drugoj od 13. studenog 1360., u kojoj plemići de Zatha protestiraju pred kaptolom u vezi nekih darovanih posjeda, sačuvao se je, uz utisnuti trag pečata, još i dio pergamentske kožice s manjim ostatkom voska na poleđini pergamentske isprave.¹⁰⁴⁾

Iako se na drugim njegovim ispravama, koje smo pregledali u Hrvatskom državnom arhivu, nije sačuvao nijedan utisnuti pečat, ipak smatramo da ih je kaptol upotrebljavao u nešto manjem broju od visećih, sve do početka 16. stoljeća. Tehniku pečačenja, kao i materijal za obje vrste svojih pečata, primjenjivao je Srijemski kaptol kao i drugi naši kaptoli toga doba.

¹⁰¹⁾ Vidi: Leksikon ikonografije, liturgike i ..., str. 264.

¹⁰²⁾ Isto, str. 593.

¹⁰³⁾ CD XI, str. 368-369.

¹⁰⁴⁾ CD XIII, str. 61-62.

4. Pečati kaptola u službi "vjerodostojnog mjesta"

I pečati Srijemskog kaptola, kao i pečati drugih naših kaptola sjeverne Hrvatske, bili su s pravnog gledišta *sigilla authentica maiora* ili veliki autentični pečati, te su zajedno sa ispravama i njihovim sadržajem uživali u pravnom pogledu punu vjeru, kako u granicama Srijemske biskupije, tako i na čitavom kraljevskom teritoriju. To povjerenje imalo se i u kaptol kao instituciju javne vjere, i u njegove kanonike, koji su bili svjedoci u raznim sudskim parnicama, ponajčešće u vezi obilaska međa posjeda i određivanja njihovih granica, ali i u drugim sporovima razne vrste. Takvu praksu obavljali su kanonici kaptola, kao što smo već naprijed napomenuli, uz izaslanog kraljevog ili banovog čovjeka, nakon koje bi radnje sastavili i napisali dokument (ispravu) u kaptolskoj kancelariji, te ga ovjerali sa visećim ili utisnutim kaptolskim pečatom kao sredstvom javne vjere. Valjanost kaptolskog pečata, gotovo sve uvijek navodi u svim kaptolskim ispravama, koje su po svojoj unutrašnjoj i vanjskoj diplomatskoj strukturi minimalno varirale. Naime, sve one, ili gotovo sve počinju uobičajenom intitulacijom s formulom pozdrava pisanoj u dva-tri oblika: *Capitulum ecclesie beati Irinei universis presens scriptum inspecturis salutem in domino sempiternam*,¹⁰⁵⁾ *Universis Christi fidelibus presentem paginam inspecturis capitulum ecclesie sancti Irinei, salutem in omnium saluatore*¹⁰⁶⁾ i *Nos capitulum ecclesie sancti Irinei m(arty)ris memorie commendantes persencium tenore significamus quibus expedit vniuersis.....*¹⁰⁷⁾ Usput valja napomenuti da se pridjev "beati" mijenja u 14. st. u "sancti" od kada se navodi i imenica "m(arty)ris".

Iza intitulacije slijedi formula promulgacije (*promulgare* = javno oglasiti), koja je često pisana u ovom obliku: *Vniuersorum noticie tenore presencium declaramus, quod....*, ili pak u drugom kao "*Ad universitatis noticiam tenore presencium volumus prevenire, quod....*".

Nadalje slijedi formula koroboracije koja većinom glasi: "*In cuius rei testimonium presentes ad instanciam parcium contulimus litteras sigilli nostri munimine roborantes*". Međutim, ponekad je ona pisana i u ovom obliku "*In cuius rei memoriam perpetuamque firmitatem presentes concessimus litteras nostras priuilegiales pendentis sigilli nostri munimine roborates et alphabeto intercisas*" iz kojega doznajemo da su isprave Srijemskog kaptola sv. Ireneja bile uvijek, ili gotovo uvijek ovjerene kaptolskim visećim ili utisnutim pečatom, te da se drugi original isprave, tj. "intercisa" s

¹⁰⁵⁾ CD VI, str. 173.

¹⁰⁶⁾ CD VIII, str. 363.

¹⁰⁷⁾ CD IX, str. 401-402.

s donjim dijelovima slova nalazi pohranjen u kaptolskom arhivu. Osim toga, u pojedinim ispravama kaptola naglašava se u formuli koroboracije i autentičnost kaptolskog pečata, kako nam to potvrđuje isprava od 1. lipnja 1335. g. u kojoj stoji: "*sigillo nostro autentico munimine roboratas*".¹⁰⁹ Naime, kaptolski su pisari u tekstu isprava Srijemskog kaptola često naglašavali da je isprava ovjerena sa visećim i autentičnim pečatom, što se nikada, ili gotovo nikada, ne naglašava za utisnute pečate koje je kaptol rjeđe upotrebljavao za ovjeravanje svojih isprava.

I posljednja između njih je formula datuma(*datatio*) koja sadrži datiranje po blagdanima, ferijama, pa čak i kalendama. Upravo jedan takav primjer nalazimo u dataciji isprave iz 1276. koji glasi "*Anno dominice incarnationis MCC. septuagesimo sexto XIII. kalendas septembris*",¹⁰⁹ i dokazuje da je takav način računanja preuzet iz stare rimske prakse, odakle mu i naziv "*mos Romanus*".

Uz ovaj rijetki primjer, Srijemski kaptol češće je upotrebljavao ovakve oblike datacije: "*Datum in octavis beate Margarete virginis, anno domini millesimo trecentesimo decimo quarto*",¹¹⁰ "*Datum in festo natiuitatis beati Johannis baptiste, anno domini millesimo CCC°XX°octauo*",¹¹¹ ili pak "*Datum quinto die diei introduccionis et statucionis predictarum anno domini supradicto, discretis viris Andrea preposito, Petro cantore ac Gregorio custode, Alberto de Abana, Ladislao de Belyn, archydiaconis ceterisque canonicis in eadem ecclesia deo iugiter famulantibus et devote*".¹¹² Iz ovog posljednjeg primjera datacije saznajemo i za imena članova kaptola, i da je Srijemski kaptol datirao svoje isprave po pomičnim i nepomičnim blagdanima, kao i po ferijama, što je također svojstveno i formulama datacije isprava drugih naših kaptola u sjevernoj Hrvatskoj.

Za početak godine kaptol je upotrebljavao dva stila: prvi je "*stilus incarnationis*" ili stil utjelovljenja Kristova 25. ožujka, što pokazuje i gore navedeni primjer isprave iz 1276., a drugi "*stilus natiuitatis*" ili stil rođenja Kristova 25. prosinca, potvrđuju i druga dva, također navedena primjera datacije njegovih isprava iz 1314. i 1328. godine.

Iza formule datuma isprava Srijemskog kaptola sv. Ireneja ne dolaze nikakvi grafički znakovi, potpisi ili bilo što slično, osim visećeg ili ponekad utisnutog kaptolskog pečata, kao najbitnijeg vanjskog elementa isprave. On je, kao što smo već rekli, sredstvo javne vjere, koje je ovaj kaptol kao "*locus credibilis*" upotrebljavao

¹⁰⁹ CD X, str. 214-215.

¹¹⁰ CD VI, str. 173.

¹¹¹ CD CD VIII, str. 363.

¹¹² CD IX, str. 401-402.

¹¹³ CD XVI, str. 163.

vjerojatno još od početka druge polovice 13. stoljeća, pa sve do potkraj srednjega vijeka. I pečate Srijemskog kaptola sv. Ireneja, kao i pečate drugih naših kaptola sjeverne Hrvatske, Zagrebačkog, Čazmanskog, Požeškog i Bosansko-đakovačkog, štitiло je hrvatsko-ugarsko pravo, s teškom kaznom za onoga koji bi ih krivotvorio. Ni jedan slučaj krivotvorenja kaptolskog pečata sv. Ireneja nije nam za sada poznat. Oni su bili veliki i autentični pečati čija se pečatna slika, sa središnjim likom svetog biskupa i mučenika Ireneja, nije mijenjala sve do kraja srednjega vijeka. Ti su pečati zajedno s ispravama uživali u potpunosti javnu vjeru vjerodostojnog mjesta sve do utrnuća kaptola.

55.

Sl. 4. Crtež visećeg pečata Srijemskog kaptola sv. Ireneja iz 1358. prema J. Jerneyu.

Sl. 5. Originalni viseći pečat Kaptola sv. Ireneja iz 1396. HDA, NRA, fasc. 1513, br. 18. Fotoslužba HDA.

III. OPĆI ZAKLJUČAK

Ako u najkraćim crtama sažmemo sve ono što smo do sada izložili u vezi srednjovjekovne prošlosti obaju srijemskih kaptola, sv. Stjepana de Kw i sv. Ireneja, ostaje nam da zaključimo:

1. Srednjovjekovna povijest Srijemskog kaptola sv. Stjepana de Kw u Banoštoru i sv. Ireneja kod Srijemske Mitrovice, obrađena je u našoj i mađarskoj historiografiji prilično površno ili gotovo usputno. Isto valja kazati i za njihove pečate, bilo kao spomeničko blago ili kao sredstvo javne vjere, o kojima je tek nešto iscrpnije pisao János Jerney. Osnovni je razlog u tome što se dokumenti i pečati obaju kaptola nisu sačuvali na određenim mjestima, npr. u njihovim kaptolima, nego su razasuti po našim i mađarskim crkvenim i javnim arhivima.

2. Srijemski katedralni kaptol crkve sv. Stjepana Prvomučenika u Banoštoru (de Kw) utemeljen je između 1229. i 1231. kao jedinstvena ustanova, koja se oko 1250. razdvojila na dva manja kaptola kanonika: na kaptol sv. Stjepana de Kw i na kaptol crkve sv. Ireneja kod Srijemske Mitrovice. Od tada su oba kaptola obavljali bogoslužje i javnu djelatnost svaki na svom području, ali pod nadzorom zajedničkog srijemskog biskupa.

3. Oba su kaptola bili ustrojena od kanonika dostojanstvenika i običnih kanonika. Između kaptolskih dostojanstava isticali su se kanonik prepozit, kanonik lektor, kanonik kantor i kanonik kustos. Svaki od njih imao je prema svome zvanju i određeno zaduženje u kaptolu. Svaki je kaptol imao, čini se, po osam kanonika, te kaptolsku školu u kojoj su predavali kanonici magistri. Prva i glavna zadaća kanonika kaptola bila je u obavljanju bogoslužja, a tek onda u vršenju javne djelatnosti.

4. Srednjovjekovna javna djelatnost obaju kaptola očituje se iz njihovih sačuvanih i objelodanjenih isprava, koje su oni kao "loca credibilia" pisali, sastavljali i pod svojim pečatima izdavali na zahtjev stranaka, ugarsko-hrvatskih kraljeva, kraljevskih sudaca, hrvatskih banova i župana. Njihovi nam dokumenti kazuju da su se pred njima kupovale i prodavale zemlje i manji posjedi, da se je pred njima vršilo svjedočenje zavađenih stranaka, te da su se kaptoli, odnosno njihovi vjerni ljudi (*homo fidelis capituli*) pozivali u vezi sporova na sud. Oni su također preko svojih predstavnika, a u suradnji sa kraljevim izaslanikom, vršili i obilasku posjeda, označavanje njihovih međa, te uvođenje stranaka u posjede. U svakom takvom poslu izdao bi se u kaptolskoj kancelariji dokument ili isprava potvrđena s kaptolskim visećim ili utisnutim pečatom kao sredstvom javne vjere. Takvu su javnu djelatnost oba srijemska kaptola počeli obavljati iza 1260-te godine pa sve do kraja srednjega vijeka kada su nastradali pred provalom Turaka.

5. Oba su kaptola svoje isprave potvrđivali sa dva različita pečata. Iako su oba pečata kružnog oblika, njihova pečatna slika i natpis potpuno su različiti. I dok pečat kaptola sv. Stjepana de Kw sadrži u donjem dijelu pečata prizor kamenovanja mučenika Stjepana, a u gornjem, njegov lik u nebeskoj slavi s natpisom: "+ S(igillum) *CAPITLI *BEATI *STEPHANI *P(ro)TOM(arti)RIS *DE KVU", dotle pečat kaptola sv. Ireneja ima natpis: "+ S(igillum) : CAPITVL: EC(c)LESIE:SANCTE:IRINE(i) M(arty)RIS: DE SYRMIA)", koji okružuje lik svetog biskupa i mučenika Ireneja s mitrom na glavi i pastoralom u lijevoj ruci. Oba su natpisa ispisana u formi rustične kapitale 13. stoljeća.

6. Pečati obaju kaptola bili su veliki autentični, viseći i utisnuti, te su na svim njihovim javnim i privatno-pravnim dokumentima ili ispravama uživali javnu vjeru vjerodostojnog mjesta na čitavom kraljevskom, odnosno, državnom teritoriju. Štiti-tilo ih je, uostalom kao i sve druge naše ili mađarske pečate, hrvatsko-ugarsko pravo.

ANTE GULIN

THE MEDIEVAL PUBLIC SERVICE AND SEALS OF ST. STEPHEN de KW AND ST. IRENEI OF MITROVICA

ABSTRACT

The Medieval past of the two Syrmia (Srijem) chapters, St. Stephen de KW in Banoštor and St. Irenei near Mitrovica, was treated rather scarcely and superficially in the Hungarian and Croatian historiography. The same could be said of the seals, which represented both monumental treasure and a means of public faith. It was only J. Jerney who wrote somewhat more comprehensive study on this subject.

The Syrmia Cathedral Chapter of the St. Stephen's church, the 1st Christian martyr, was established between 1229 and 1231 in Banoštor as a singular institution. In 1250 the canons established another chapter, that of St. Irenei's near Srijemska Mitrovica. Although supervised by one bishop, they separately performed masses and public services. Each chapter had eight canons and three major degrees of honour: "praepositus", lector and cantor, followed by custos and ordinary canons. The chapter also included a school for education of younger students of divinity. The primary and most important duty of both chapters was to perform divine services. Only after 1260 they started to attend to public activities, such as composition, transcription and issuance of various legal documents certified by authentic seals at the request of Austro-Hungarian kings, Croatian rulers, governors and other parties. These documents prove a lively and diverse public activity of the chapter, such as sale of land and properties, houses and other real estates, reconciliations of parties at feud and litigations, etc. The chapters and their faithful staff (homo fidelis capituli) summoned par-

ties to appear in court and, in collaboration with the king's commissioners, made rounds of boundary lines or set bounds to the neighbours. Eventually chapter's officials would compose and write down the appropriate document, seal it and hand it to the parties at their request, saving another original document for the chapter's archives. The seal itself is round, with a carved scene at the bottom that shows stoning of St. Stephen. At the top there is a person of St. Stephen in his heavenly glory. The insignia says: +S(IGILLVM)CAPITVLI BEATI STEPHANI P(RO)TOM(ARTI)RIS DE KVU. The seal of the St. Irenei chapter is also round and its insignia: +S(IGILLUM) : CAPITVLI : EC(C)LESIE : SANCTI : IRENE(I) : (M(ARTY)RIS : DE SYRMIA) is designed in the form of rustic capitals. It encircles the figure of St. Irenei, the bishop and martyr, with a mitre on his head and a pastoral in his left hand. The seals of both chapters were of significant size and highly respected for their authenticity and credibility all over the royal territory. They were protected by the Croato-Hungarian law.